

THORSTEIN VEBLEN'İN DÜŞÜNÇESİNDE 'İŞADAMI' ve 'TEKNOLOJİK GELİŞME' KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

A. Müge ÖZMAN**

Özet:

Bu çalışmada, kurumcu paradigmanın öncüsü olan Thorstein Veblen'in analizinde yer alan işadami ve teknolojik gelişme kavramları incelenmektedir. Bu bağlamda, Veblen'in neoklasik iktisadi analize yönelttiği eleştiriler ile Veblen'in analizinin temel unsurları üzerinde durulmuştur. Veblen'in iktisadi sistemi, en genel tanımı ile alışkanlıklar, kurumlar, içgüdüler ve teknolojik değişim olguları arasındaki sürekli ilişkinin analizidir. Veblen'in evrimci analizinde, işadami ve teknolojik gelişme olguları sürekli değişim gösteren bir sistem dahilinde merkezi bir konuma sahiptir. Bu çalışmada, insan içgüdülerinin, makine sürecinin, mühendislerin rolünün ve kurumların temelini teşkil ettiği Veblen'in iktisadi sisteminde işadaminın ve teknolojik gelişmenin konumu incelenmiştir.

Abstract:

An Investigation upon the Concepts of Entrepreneur and Technological Change in the Economic Thought of Thorstein Veblen

In this paper, an effort is made to present an overview of the concepts of 'businessman' and 'technological change' as they were analysed in the work of Thorstein Veblen, the pioneer of institutionalist economics. In this respect, several aspects of Veblen's attack on neoclassical economics,

* Yazar, olabilecek tüm hata ve eksiklikler konusundaki sorumluluğu üstlenmekle birlikte, çalışma sürecindeki değerli katkılarından dolayı İbrahim Tanyeri'ye ve görüş ve önerileri için Hüseyin Özel ve Hakan Mihçı'ya teşekkür eder.

** Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü.

Anahtar Sözcükler: Thorstein Veblen, işadami, teknolojik değişim, kurumculuk
Keywords: Thorstein Veblen, businessman, technological change, institutionalism

as well as an overview of the key elements of Veblen's analysis is presented. In the most basic sense, Veblen's system is an analysis of the interaction between habits of thought, instincts, institutions and technological change. In the framework of an ongoing process of change, businessman and technological change can be considered to be the central themes in Veblen's evolutionary approach. In the context of the paper, the concepts of business man and technological change are analysed within the framework of a system characterised by the human instincts, the machine process, the role of engineers and the institutions in Veblen's system.

Giriş

19. Yüzyılın sonlarında Amerika'da iktisat biliminin gelişimi, Avrupa'daki gelişmelerden oldukça farklı bir yol izlemiştir. Avrupa'da ve özellikle İngiltere'de geliştirilmiş olan kuramların, Amerika'daki sosyal ve ekonomik gelişmeler çerçevesinde yeniden gözden geçirilmesi, Amerikan iktisat biliminin "eklektik" olarak nitelendirilmesine büyük ölçüde olanak vermektedir (Ekelund ve Hebert, 1990: 454).

Thorstein Veblen, 19. yüzyılda yaşamış olan bir Amerikan iktisatçısı olarak, 'kurumcu' paradigmanın kurucusu olarak anılmaktadır. Eserlerinde, neoklasik ve klasik iktisadi analizleri oldukça sert bir dil ile eleştirdiği göze çarpar. Veblen'in nükteli ve alaycı olarak nitelendirilebilecek anlatım tarzını, Hill şu şekilde anlatır: "Nükteli bir şüphecilik, keskin alaycılık, incelikle gizlenmiş sosyal eleştiri...duygu yüklü terimler ve sloganlar..."(Hill, 1965: 129).

Veblen'in yaşadığı dönem olan 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında, Amerika'da tarımın daha geri planda kalması pahasına, sanayileşmenin önem kazandığı vurgulanmalıdır. 1860-1880 yılları arasında Amerika'da çok hızlı bir sanayileşme yaşanmıştır. Veblen ise, tarımsal kesimde çalışan bir ailenin çocuğudur. Amerika'da 1880'lerde, tarım dışı ürünlerde şiddetli bir üretim artışı olmuş; 1800'lerin sonlarında hem sosyal hem ekonomik organizasyonda büyük değişiklikler gerçekleşmiş ve Amerikan kapitalizmi hızlı bir tırmanış göstermiştir. 20. Yüzyılın başlarından itibaren sosyal ve ekonomik yapıdaki değişmelere paralel olarak büyük ölçekli işletmelerin sayısı artmıştır. Büyük işletmelerin hızla artmaya başlaması, küçük ölçekli rekabetçi firmaların sonu olmuş ve şirketleşen büyük firmalar, yeni organizasyonel değişimin kurumsal simgesi haline gelmiştir.

Veblen'in kurucusu olduğu kabul edilen "kurumcu" paradigmanın temel olarak evrimci iktisat kuramlarının başlangıcını temsil ettiği birçok araştırmacı tarafından belirtilmiştir¹. Çalışmanın önemi, bu noktada açıklık kazanmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmenin, hem ulusal hem de uluslararası platformda iktisadi birimlerin rekabet güçlerinin belirlenmesinde, ayrıca ülkelerin iktisadi büyümesinde ve kalkınmasında merkezi bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Evrimci iktisadi analiz, en geniş tanımı ile, teknolojik ve kurumsal değişim olgularını dışsal olarak ele almak yerine iktisadi analizin merkezine koyan bir yaklaşım olarak betimlenebilir. Evrimci iktisadi analizin teknolojik gelişme olgusuna bu yaklaşımı ise, iktisadi analizin gelişimini, neoklasik iktisadi analizin "statik" yaklaşımından uzaklaştırarak teknolojik gelişmenin toplumsal ve iktisadi platformda yarattığı dinamik gelişimi açıklamaya yaklaşan bir konuma yöneltmektedir. Evrimci iktisadi analizin temel yaklaşımı bu çalışmanın kapsamı dışında olmasına rağmen, tarihsel perspektif içinde incelendiğinde, bir çok evrimci iktisatçıya göre kurumsal paradigmanın evrimsel iktisadi analizin temellerinin atılmasında önemli bir konuma sahip olması, teknolojik gelişme olgusunun iktisadi analize sokulmasının temellerine ışık tutulması açısından bu çalışmanın önemini pekitmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Veblen'in işadamları ve teknolojik gelişme kavramları ile ilgili düşüncelerini incelemektir. Birinci bölümde, neoklasik iktisadi analizdeki firma, işadamları ve teknolojik gelişme kavramlarına Veblen'in getirdiği eleştiriler ve Veblen'in iktisadi sisteminin temel unsurları incelenecektir. Böylece, Veblen'in bireyin davranışları ile ilgili varsayımları açıklık kazanacak, ayrıca, tarihsel gelişim sürecinde sosyal ve ekonomik yapıda ortaya çıkan değişikliklere paralel olarak Veblen'in çizdiği işadamları portresi ortaya konacaktır. İkinci bölümde, Veblen'in analizinde önemli bir yeri olan endüstriyel süreç ve makina süreci kavramları incelenecek, üçüncü bölümde Veblen'in düşüncesinde işadamları ve teknolojik gelişme kavramları ortaya konacak ve sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Neoklasik İktisadi Analizin Eleştirisi ve Veblen'in Sistemi:

Temel Unsurlar

Tam rekabet ortamı ve beraberinde homojen ürün üreten sonsuza yakın sayıda firmanın varlığı, neoklasik iktisadi analizin temel varsayımlarından birisidir. Oysaki Veblen'in analizinde, 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan organizasyonel değişim ve hızla gelişen finans piyasalarının da etkisiyle, büyük ölçekli firmaların analizinin daha baskın olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Veblen'in, tam rekabet varsayımından uzaklaşarak, aksak rekabet piyasaları

¹Örneğin, Saviotti ve Metcalfe (1991), Clark (1991), Hodgson (1991), Clark ve Juma (1988), Murphree (1993).

analizine doğru yöneldiği ve eserlerinde ürün farklılaşması, marka ve reklam gibi faktörler üzerinde de durduğu dikkat çekmektedir (Arrow, 1973:6).

Veblen, neoklasik iktisatın rasyonel ve faydacı varsayımlarına, ayrıca iktisat biliminde matematiksel ve istatistiksel araçların kullanılmasına kökten karşı çıkmaktadır. İnsanlar, Veblen'e göre, neoklasik iktisatta analiz edildiğinden daha kompleks varlıklardır ve davranışları da içgüdüleri, alışkanlıkları ve en önemlisi de içinde buldukları kültürel bütün tarafından yönlendirilmektedir. Bu bağlamda, Veblen'e göre teknoloji düzeyi ve kurumlar sürekli bir değişim içindedir. Neoklasik iktisadi analizde varsayıldığı gibi sabit tutulamazlar. Böylece 'ceteris paribus' varsayımı altında yapılan analizler, gerçekçilikten uzaktır, çünkü statik olarak kabul edilen bu yaklaşımlar çerçevesinde, sistemin davranışları, sistemi etkileyen diğer faktörler sabit tutulmak kaydıyla tahmin edilebilir. Neoklasik iktisadi analiz kapsamında teknoloji, "üretim fonksiyonu" yaklaşımı çerçevesinde ele alınmakta ve sabit olarak analize sokulmaktadır. Üretim teknik katsayılarının aynı miktarda girdi ile daha fazla çıktı üretilebilecek şekilde veya aynı miktarda çıktıyı daha az girdiyle üretilebilecek şekilde değişme olanaklarının ortaya çıkması, teknolojik değişim, ya da üretim fonksiyonunun dışarıya doğru kayması olarak ele alınmaktadır. Sözkonusu analizde, teknoloji ekonomide dışsal bir faktördür. Ancak, neoklasik iktisadi analizde, teknolojik gelişmenin ne şekilde gerçekleştiği, nedenleri ve teknolojik gelişme süreci üzerinde durulmamakta, analizde dışsal bir faktör olarak yer almaktadır. Böylece, teknoloji geleneksel iktisat öğretisinde, daha çok bilimadamları ve mühendislerin uğraş alanına giren bir "bilinmeyen" olmuş, iktisatçıların uğraş alanının tamamen dışında tutulmuştur (Freeman, 1994). Aynı zamanda, neoklasik iktisadi analiz çerçevesinde yeni bir üretim tekniği geliştirildiğinde, dileyen her firma bedava ve serbestçe kullanabilir. Teknoloji bir firmadan diğerine sorunsuz olarak aktarılabilir ve üretim fonksiyonunun tüm özellikleri de sarıh ve herkes tarafından anlaşılabilir durumdadır. Veblen, bir çok eserinde, neoklasik iktisadi analizde teknoloji düzeyinin "dışsal" bir olgu olarak ele alınmasını eleştirmiştir. Veblen'in analizindeki teknolojik gelişme ise, endüstriyel süreç, makina süreci ve bu çerçevede işadınının konumunun incelenmesiyle açıklık kazanacaktır.

Sowell (1993: 127), Veblen'in, genel olarak iktisata ve özellikle de marjinal fayda kuramına yönelttiği eleştirilerin temelinde iki unsur etrafında yoğunlaştığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisi insan doğasıyla ilgili gerçekçi olmayan varsayımları, ikincisi ise, analizin iktisadi olguları açıklama sürecinde 'evrimci' bir yaklaşımdan yoksun olmasıdır. Veblen'in analizinde, neoklasik iktisadın bireyselci yaklaşımından farklı olarak, sosyal psikolojiyi baz alan, bireylerin davranışlarının ve alışkanlıklarının temelinde yaratıldıkları sosyal ve kültürel ortamın etkisi olduğunu savunan bir yaklaşım görülmektedir. Veblen'in bu yaklaşımı, O'nun ekonomik bireylerin davranışlarını incelerken

içinde buldukları ekonomik ve sosyal ortamı gözönünde bulundurarak analiz yapmasını sağlamıştır. Veblen'in analizinde kültürel bütün, onu oluşturan bireylerin davranışlarından bağımsız bir bütün oluşturmaktadır. Veblen iktisadi faaliyeti, kurumların, teknolojinin, zevklerin ve sosyal organizasyonların sürekli değişim içinde olduğu bir süreç olarak tanımlar. Dolayısıyla, belli bir andaki durumdan ziyade, o duruma geçiş süreci önem kazanmıştır. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da, Veblen'in eserlerinde kurumları ne şekilde analiz ettiği ile ilgilidir. Veblen'in eserlerinde kurumların incelenmesi, organizasyonel yapıların mekanik anlatımından ziyade, toplumda belli fikirlerin türetilmesini analiz etmeye yöneliktir (Sowell, 1993: 137).

Bu çerçevede üretim ve üretkenlik artışı, Veblen'e göre, sadece bireye mal edilemez. Birey, içinde yaşadığı toplumun bir parçası olarak varlığını sürdürür. Üretim, ancak endüstriyel topluluğun varlığında gerçekleşebilir. Soyutlanmış birey, üretken birim olamaz. Aynı zamanda, teknik bilgiden yoksun üretim faaliyeti olamaz; böylece, birikim ve servet kavramları da olmaz. Teknik bilgi de, endüstriyel toplumdan bağımsız olamaz (Veblen, 1954a: 34).

Veblen'in neoklasik iktisadi analize yönelttiği eleştirilerden yukarıda kısaca bahsedilmişti. Veblen'in, "işadami"na bakışını daha iyi kavrayabilmek için, neoklasik iktisadi analize yönelttiği eleştirilerin temelinde bulunan insan davranışlarıyla ilgili varsayımların, Veblen'in analizinde nasıl ele alındığına bakmak daha yararlı olacaktır. Böylece bireyle ilgili varsayımların temelini oluşturduğu işadaminin davranışlarını kavramak mümkün olacaktır.

Neoklasik iktisadi analizdeki işadami, rasyonel birey varsayımına dayandırılmakta ve ekonomideki diğer bireyler gibi faydasını ve dolayısıyla karını ençoklaştırmaya çalışmaktadır. Burada belirtilmesi gereken husus "işadami" kavramının tanımına yöneliktir. Burada işadami, yatırımcı ve endüstriyel sürecin organizatörüdür. Temel amacı ise karın ençoklaştırılmasıdır. Firma ise, işadaminin bir uzantısı olmaktadır. Tam rekabet varsayımı altında, aynı amaçlı bir çok firmada üretim süreci gerçekleştirir ve endüstride homojen bir ürün üretilir.

Öte yandan, neoklasik iktisadi analizde yer alan sözkonusu bireye ilişkin varsayımlar, Veblen'in eleştirilerini yoğunlaştırdığı bir alandır. Yukarıda değinildiği gibi, Veblen'in analizinde insan içinde bulunduğu kültürün bir ürünüdür ve davranışları da yaşadığı kültürden ve toplumdan bağımsız tutulamaz. Bu kültür içinde, insan içgüdüleriyle yaşar. Veblen, insana ait dört temel içgüdüden bahsetmektedir. Bunlar, ebeveyn içgüdüğü, atıl merak içgüdüğü (idle curiosity), çalışma(workmanship) içgüdüğü ve ilkel içgüdüğüdür. İnsan, kültürüyle birlikte yoğrulmuştur. İnsanın bu içgüdüleri kültürel sistemdeki kurumlarla sınırlandırılmakta ve ortaya çıkmaktadır.

Temel olarak, Veblen'in analizindeki işadımı ve neoklasik analizde ele alınan işadımı aynı amacı gütmektedirler; yani parasal kazanç ve servet birikimi. Ancak her iki analiz arasındaki temel farklılaşma, kazanç elde etme yönteminde kendini göstermektedir (Nabers, 1965: 82). Veblen'in üzerinde durduğu esas nokta, kültür sisteminin şekillendirdiği içgüdüleriyle hareket eden insanın parasal kazançlarını çoğalttırmak için izlediği yol ile üretim sürecinde verimliliğin çoğaltılmasını sağlamak için izlediği yolun birbiriyle uyum içinde olup olmadığıdır. Bu soruşturma sırasında ise Veblen, "maliyet eğrisinin minimum noktasına ulaşmak" amacını güden, ve böylece hem karını hem de verimliliği arttırmaya çalışan işadımının, finans piyasalarındaki "manipülasyonlar"la maksimum parasal kazanç sağlamaya çalışan işadımı yanında önemini azaldığına dikkati çekmektedir. Finans piyasalarındaki "manipülasyonlar"la para kazanan işadımının giderek önem kazanması, yukarıda değinilmiş olan ekonomik organizasyondaki yapısal değişimlere bağlanmaktadır.

Veblen'e göre, 19. Yüzyıldaki sanayileşme sürecinde makinalaşmanın başlamasından önceki zamanlarda üretim birimleri, temel olarak küçük ölçekli üretim, ticaret, bankacılık, ulaştırma gibi faaliyetler ile uğraşıyorlardı. Bu dönemde, ulaştırma ve haberleşmenin doğal şartlara bağımlılığı, üretimin de doğal koşullara bağımlılığını beraberinde getiriyordu. 20. Yüzyılın başlarındaki endüstriyel sistemden farklı olarak daha önceki zamanlarda işadamlarının faaliyetleri, "günlük, ya da kısa vadeli parasal güdüler" den ziyade, üretimi, verimliliği, ürünün hizmet potansiyelini arttırmak gibi amaçlar da güdüyordu. Veblen'e göre, 19. Yüzyıldaki işadımı, 20. Yüzyılın başlarındaki işadımıyla karşılaştırıldığında, bir "finans stratejisti" değil, talep ve arzı dengelemeye çalışan ve doğal şartların olanak verdiği ölçüde karını çoğalttırmaya çalışan bir ekonomik karar birimi niteliğindedir (Veblen, 1994: 10).

Kısaca Veblen, kapitalist gelişme sürecinin başlangıcındaki işadımının rolü ile 20. Yüzyıl başlarındaki kapitalist toplumlarda gözlemlenen işadımının rolü arasında bir ayırım yapmıştır. Bu ayırım esnasında, temel olarak, 19. Yüzyıldaki endüstri ortamı ile 20. Yüzyıl başlarındaki endüstri ortamı arasındaki farklar üzerinde durmuştur. Böylece, iktisadi ortamdaki gelişmelere paralel olarak işadımının işlevlerini de yeniden değerlendirme yoluna gitmiştir (Veblen, 1994).

Bu bağlamda, 19. Yüzyıldaki işadımı ve dolayısıyla sermaye sahibi, tüketici ile üretici arasındaki mübadele sürecinde, "üretken kapasiteyi arttırmak amacını güden işadımı" rolünden, üretim sürecindeki makinalaşmayla beraber uzaklaşmaya başlamıştır. 20. Yüzyılın başlarında işadımı yukarıda belirtildiği gibi bir "finans stratejisti" durumuna geçmiştir. İşadımı, sahip olduğu firmanın hisselerinin finans piyasalarında pazarlandığı ve binlerce hissedarının olduğu

büyük firmanın yöneticisi durumundadır. Böylece işadımı, üretim alanından gittikçe uzaklaşmıştır. Dolayısıyla, ilk zamanlardaki işadımının temel faaliyetlerinden biri doğal şartları önceden kestirerek iktisadi faaliyetlerini düzenlemek iken, modern zamanlarda işadımının rolü, endüstriyel konjonktürü önceden kestirebilmek ve endüstriyel birimler arasındaki ilişkileri mümkün olduğunca kendi parasal amaçları lehine çevirerek kontrol altına almaya çalışmak olmuştur (Veblen, 1994: 22-23).

Veblen'e göre 19. Yüzyılda sermaye sahibi, kendi faaliyet alanındaki üretim süreci ve mübadelelerde yönetici konumunda idi. Aynı zamanda bu dönemde, üretimin dayandırıldığı temel düşünce üretkenlik kavramı idi. Bu dönemde iktisadi faaliyetlerde, ekonomik birimin "hayatını kazanması" endişesi, salt kar elde etme amacından daha ön plandaydı (Veblen, 1994: 23-24).

Kapitalist gelişme süreci içinde sanayi birimleri arasındaki ilişkiler yoğunlaştıkça, işadımı için üretimden ziyade, parasal kazancın ençoklaştırılması ön plana geçti. Böylece, ekonomik organizasyonda kontrol edilecek öğeler, üretkenlikten ziyade, finans piyasalarına doğru bir kayma gösterdi. İşadımının görevi ise, organizasyonun üretken kapasitesinin kontrolü ve organizasyonun finansal durumunun kontrolü olarak ikiye ayrıldı. Bu işlevsel ayırım ilk zamanlarda daha çok üretken kapasiteye dönük durumda iken; 19. Yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyılın başlarında, yönetim ve üretim fonksiyonlarının tamamen ayrılmasıyla yönetim daha büyük önem kazanmaya başladı. Organizasyonun parasal yanı sıra daha dikkatli kontrol edilmesi gereken ve sürekli ilgi bekleyen bir unsur haline dönüştü (Veblen, 1954b: 34). Çünkü, kapitalist sanayi sisteminde, sadece üretkenliğin artırılmasıyla elde edilebilecek kazançların yanısıra, iş ilişkilerinin yönetilmesi suretiyle daha farklılaşmış ve genişlemiş bir yelpazede parasal kazanç elde etme olanakları ortaya çıktı. Veblen bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

... işadamlarının temel kaygısı, hayatını kazanmanın esas amaç olduğu bir endüstriyel işin/üretimin düzenlenmesinden ve eski moda hayatta kalma endişesinden, yatırımların daha az karlı olanaklardan daha çok karlı olanaklara doğru dağılımını sağlamak kaygısına doğru yöneldi... (Veblen, 1994: 24).

Yukarıda değinildiği gibi, Veblen'in analizinde, işadımına atfedilen sözkonusu işlevsel dönüşüm, toplumda mühendis ve teknisyen sınıfının işlevlerinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Aşağıda endüstriyel süreç ve makina süreçlerinin incelenmesinden sonra ele alınacak olan sözkonusu

işlevsel bölünme kapsamında, Veblen'in analizinde teknolojik değişim olgusu açıklanacaktır.

2. Endüstriyel Süreç, Makina Süreci ve İşadammının Konumu

Veblen'in analizindeki endüstriyel sürecin temelinde "makina süreci" kavramı bulunmaktadır. Veblen, analizinde çok önemli bir yeri olan makina sürecini, kapitalist ekonominin motor gücü olarak nitelendirir. Makina süreci, kendisini kapsayan bütün unsurların birbiriyle sürekli bağımlılık içinde olduğu bir süreç olarak ele alınmaktadır (Veblen, 1994). Sözkonusu bağımlılık, makina sürecini teknolojik gelişmeyle eşanlamli bir konuma yaklaştırır. O dönemin ifadesiyle, makina sürecinin "endüstriyel teknoloji" süreci haline geldiğini söylemek mümkündür.

Veblen'in 1994 yılında yazdığı "The Theory of Business Enterprise", makina süreci kavramının iktisadi süreç üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Veblen'in analizinde makina süreci, kitle üretiminin sonucu olan makinalaşma anlamını aşmış, daha ziyade teknolojik gelişme olarak ele alınmıştır. Makina süreci, Veblen'in endüstriyel sisteminin temelini oluşturmaktadır. Modern kültürün ve modern endüstrinin temelinde makina süreci vardır.

Veblen'in analizinde, "mühendis ve teknisyen" sınıfının işlevi makina sürecinde ortaya çıkar. Üretimde kullanılan makineler, hammaddeler, üretim teknikleri, Veblen'in analizinde önemli bir sınıfı oluşturan mühendislerin, kaşiflerin, ve teknolojik keşifleri uygulayan işgücünün denetimindedir. Böylece, mühendisler ve teknisyenler makina sürecinin temel unsuru olmuştur.

Veblen'e göre endüstriyel süreç, kendisini oluşturan endüstrilerin birbirleriyle sürekli bağımlılık içinde olarak sistemde yer almasını mümkün kılan süreçtir. Kendi sözleriyle:

Endüstriyel süreçte, herhangi bir noktadaki bozukluk, yani sistemde herhangi bir endüstri biriminin kendi payına düşen işi yapamaması durumunda, anında, kendisinden önce yada sonra gelen komşu endüstriler etkilenir. Sözkonusu bozukluk sistemin uzak noktalarına doğru belli bir hızla yayılma gösterir (Veblen, 1994: 17)

Endüstriyel birimlerin veya süreçlerin oluşturduğu bu sistem, aslında, "işbölümü" kavramıyla aynı anlamda kullanılmaktadır Veblen'in analizinde.

Veblen'in tanımıyla, "endüstriyel işlemler harmonisi" makina sürecini oluşturur. Makina süreci, büyük ölçekli üretime fırsat verir. Büyük ölçekli

üretim işletmenin anonim şirket biçimine dönüşmesine yol açar. Anonim şirketlerin kurulmasıyla hisse senedi sahipliği yaygınlaşır ve finansal piyasalar oluşur. Bütün bunlar Veblen'in analizinde, küçük ölçekli üretimden büyük ölçekli üretime geçişi ve klasik iktisadi analizdeki sermaye sahibi kavramından, modern işadamları kavramına geçişi ifade eder. Böylece, toplumsal ihtiyaçları giderecek ürün ve hizmetlerin üretiminin yönetiminden ziyade, hisselerin satışı ve nakit akışı gibi finansal manipülasyon işlevlerinin ağırlık kazandığı konuma doğru kayan bir işadamları portresi çizilmektedir.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, Veblen'in analizinde işadamlarına düşen roldür. Veblen'e göre, para kazanma amacı ön planda olan işadamları, endüstriyel sistemin yöneticisidir. Tamamen parasal güdülerden kaynaklanan iş ilişkilerinin ve iş ilişkilerini yine tamamen parasal güdülerle yöneten işadamlarının merkezi rolü, endüstrilerin birbirleriyle uyum içinde olabilmesini sağlamak olmaktadır ve dolayısıyla endüstri birimleri arasındaki ilişkileri düzenlemesiyle ortaya çıkmaktadır. Böylece Veblen'in analizinde işadamları, karar verici ve endüstriyel süreci yönetici olarak endüstriyel sisteme sokulmaktadır.

3. Üretim ve Parasal Güdü: İşlevsel Bölüşüm ve Teknolojinin Konumu

Veblen'e göre, modern iktisadi hayat tamamıyla işadamları tarafından yönetilmektedir. Dolayısıyla iktisadi analiz, işadamlarının penceresinden bakılarak gerçekleştirilmelidir.

Aşağıda daha detaylı anlatılacağı gibi, Veblen, salt para kazanma amacıyla hareket eden işadamları ile, teknolojik gelişme, yani, makina sürecini yöneten "mühendisler, teknisyenler" arasında işlevsel bir ayrım yapmaktadır. Dolayısıyla Veblen'in analizinde, endüstriyel gelişmenin temelini teşkil eden üretim ve teknolojik gelişme ile işadamlarının görevi olan endüstriyel ilişkileri yönetme arasında bir ayrım vardır. Böylece Veblen endüstriyel işlev, yani üretimin artan miktarlarda sürdürülmesi işlevi ile bu endüstriyel işlevleri yönetme faaliyetlerini birbirinden ayırmış ve ikinciyi oluşturan iş hayatını tamamen para kazanma amacı yönlendirirken, endüstri sisteminin temelinde üretimin bulunduğunu ileri sürmüştür. Veblen'in üretim süreci ile iş hayatının birbirinden ayrılması şeklinde ortaya çıkan bu ayrımı, hemen hemen bütün eserlerinde göze çarpmakta ve analizini, endüstriyel sürecin kapsadığı bu iki sınıfın birbirleriyle olan ilişkilerinin incelenmesine dayandırmaktadır. Yani Veblen'e göre firmanın öncelikli amacı, mühendis ve teknisyenlerce gerçekleştirilen üretimin artırılarak sürdürülmesi değil, işadamlarına maledilen,

üretileni satmak ve finansal manipülasyonlar ile daha çok kazanmaktır. Veblen bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Endüstride iş yapan bir firma, işin yönetilmesi ve devam etmesi için teknik uzman istihdam eder. Fakat sözkonusu işletme, teknik personelden oluşmuş bir organizasyon değildir. Şirket üretken işten ziyade, karlı iş yapmak için vardır. Ve yürütülen işler de, üretim ve işçilik niteliğinde değil "satıcılık" niteliğindedir. Organizasyon, parasal bir kurumdur, endüstriyel verimlilik ifade etmek zorunda değildir" (Veblen, 1964b: 83).

Bu noktada Veblen'in öne sürdüğü insan davranışlarının iki temel boyutundan bahsetmek faydalı olacaktır. Veblen'e göre, insan davranışlarının teknolojik ve törensel olmak üzere iki temel boyutu bulunmaktadır. Teknolojik boyut, yapısı gereği sürekli faal olup, belirli bir üretken amaca yöneliktir. Törensel boyut ise, daha ziyade statü ve iktidar olguları ile özdeşleştirilmiştir. Törensel boyut, daha çok parasal kazançlara yönelik faaliyetlerde kendini gösterir. Veblen'e göre zaman içinde, endüstriyel organizasyonda teknolojik boyut, törensel boyutun yanında ikinci planda kalmıştır (Lawson ve Lawson, 1990).

Dolayısıyla Veblen, para kazanma amacı ile üretimin arttırılarak sürdürülmesi kavramlarını bir ölçüde birbirinden ayırmaktadır. Bu çerçevede girişimciye atfedilen rol ise, üretime yönelik faaliyetlerden ziyade finansal alana yönelik faaliyetler olmuştur. Veblen'e göre, iş hayatının temel güdüsü parasal kazanç, yöntemi ise, alım ve satım faaliyetleridir. Hatta Veblen'e göre, amacı parasal kazanç olmayanlar iş hayatına girmez (Veblen, 1994: 20).

Bu noktada, Veblen'in görüşlerinin pratik hayatta ne şekilde ortaya çıktığının daha iyi anlaşılması açısından aşağıdaki paragraf ilginçtir. Veblen'in görüşlerinin savunucularından ve Veblen'in aile dostu olan Hans Otto Storm, Veblen'in görüşlerini, edebi roman kurgularıyla kaleme dökmesiyle bilinmektedir. Aşağıdaki paragraf, Storm'un "Made in U.S.A" adlı kitabından yukarıda bahsi geçen ayırım ile ilgili bir alıntı olup, açık denizlerde arızalanmış bir geminin sahibisiyle, gemideki mühendislerden birinin arasında geçen diyalogu anlatmaktadır. Geminin sahibi, kurtarma maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı geminin radyosunu bozmuş, ve geminin tamirini mühendise yaptırmaya çalışmaktadır.

...Mr. Bent'e, birlik olup olmadıklarını sormadı, gayet pratikti. Sadece sordu: "...Aydınlatma, hava ve soğutma teçhizatımız olmak zorunda. Bunu yapacak

mısınız? Siz yapmazsanız, bir başkası yapacak ve ben de sizin yapıp yapmayacağınızı soruyorum". Mr. Bent bunun üzerine "sorumluluğumuzda olan işi yaparız, ben bu teçhizatı ve gereken herşeyi yapacağım. Bunları kimin için yaptığım da önemli değil, Sovyetler Birliği için yada sizin için. Fakat yeterki sizler makina odasından uzak durun, birteyi bozabilir ya da yaralanabilirsiniz"²

Yukarıdaki paragrafta da görüldüğü gibi, sistemde, teknik kadro ile yöneticiler tamamen birbirinden ayrı tutulmakta ve teknolojik gelişmenin temelinde "mühendis, teknisyen" sınıfı bulunmaktadır. Mühendis ve teknisyen sınıfının kontrolünde bulunan üretim ve teknoloji, toplumun dayanağı, büyümenin ve gelişmenin temelidir ve mühendisler de birey olarak değil bir sınıf olarak anılmaktadır. J.H. Tufts, Veblen'in analizindeki işadami-teknisyen kutuplaşmasını şu şekilde yorumlamıştır:

Endüstriyel sistem içinde yer alan işlemlerin, sürekli varolamamasına neden olabilecek kurallar bütünü, yine endüstriyel sistem tarafından körüklenmektedir. Operasyonlar, makina süreci olmadan olamaz, ama sürecin bütün mantıksal sonuçları gerçekleştiği takdirde, iş kavramı da olamayacaktır. (Tufts, 1973: 648)

Veblen'in analizinde, işadaminin parasal çıkarları doğrultusunda sistemi sabote edebileceği teması sık sık işlenmektedir. Hatta, 1921 yılında yayımlanan, "Engineers and the Price System" isimli kitabı, "sabotaj" kelimesinin anlamını içeren bir bölümle başlar. Veblen'in sabotaj kavramını, Mitchell'in kullandığı gibi "kapitalist sabotaj" olarak adlandırmak daha anlamlı olacaktır. Söz konusu kapitalist sabotaj, daha ziyade, üretkenlik artışını sınırlamaya yada azaltmaya yöneliktir ve işadamları tarafından uygulanır. İşadamları, ürün fiyatlarını maksimum kazanç sağlayacak noktada belirlemek isterlerken, mühendis ve teknisyenler, endüstriyel verimliliği arttırmak için sistemde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla, ürün arzının çok olması durumunda, fiyatların çok fazla düşeceğini düşünen işadamları, çoğu zaman üretim sürecinde ürün miktarını arttırmak yerine azaltmaya yöneleceklerdir. Sistem mühendislere bırakılırsa, misyonu verimliliği arttırmak olan mühendisler ürün miktarını arttırmak için çaba göstereceklerdir. İşadami ise, kar miktarını ön planda tuttuğu için, karını arttırmayacak ürün artışını engelleyebilecektir. Veblen'in analizinde bu durum kapitalist sabotaj olarak geçmektedir (Mitchell, 1947: xlv.). Bu çerçevede,

² Storm'dan aktaran, P. Morrison, "The Ideology of Engineers", D. Dowd (ed.), *Thorstein Veblen: A Critical Reappraisal* içinde, Cornell University Press, 1965, 238.

işadamları, en iyi ihtimalle sisteme müdahale etmeyerek sistemin işleyişine izin vermekte, en kötü ihtimalle de “yıkıcı” olmaktadırlar (Sweezy, 1965: 182). Ayrıca Veblen’in sözleriyle:

Anonim şirket biçimindeki örgütlenme, ortaya çıktığında yönetime açık olan iki politika yönü vardı: (a) ürün miktarını kısıtlayarak kar oranlarını arttırmak (b) artan ürün miktarını daha az maliyetle üretme yoluna giderek karını arttırmak...Çoğu zaman, daha az riskli görülen ve üretimle direk ilişkisi olmayan ilk yol tercih edildi. (Veblen, 1954b: 42).

Teknolojik gelişmenin temelinde yatan ve hatta eşanlamlı kullanılan makina sürecinin Veblen’in analizinde sosyal bir süreç olduğuna daha önce değinilmişti. Veblen’e göre toplumsal gelişme, “atıl merak” ve “çalışma” içgüdüleri ile ortaya çıkar. Dolayısıyla, mühendislerin temelini oluşturduğu teknolojik gelişme ve makina süreci, Veblen’in analizindeki atıl merak ve çalışma içgüdülerinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, işadamları için parasal kazanç ön plandadır. Yeni teknoloji üretim sürecine ancak sonunda parasal bir kazanç olduğu zaman girebilecektir, bu durum ise işadamlarının kararına bağlı olmaktadır (Rutherford, 1984: 338).

Veblen, kapitalist süreçle başlayan değişimin, bölüşümde yer alan faktörlerin tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini de beraberinde getirdiğini belirtmektedir (Veblen, 1954b: 27). Yukarıda belirttiği gibi, Veblen endüstriyel sistemde, teknolojik gelişme ve endüstriyel verimlilik fonksiyonlarını “mühendis, teknisyen vb” sınıfına atfetmektedir. Dolayısıyla Veblen’e göre, modern sistemde “endüstriyel sanat” olarak tanımlanan teknolojik gelişmenin, faktör bölüşümü içinde kendi yerini alması gerekir. Teknolojik gelişmenin belli bir ekonomik birime değil, topluma atfedilmesi gerekir. Dolayısıyla neoklasik iktisadi analizde teknolojik gelişme, belli bir ekonomik birimin faaliyeti olarak tanımlanmadığı için yer almamıştır. Veblen, teknolojik gelişmeyi, toplumsal bir olgu olarak şu şekilde tanımlamaktadır:

Teknolojinin belirli bir andaki durumu, geçmiş tecrübelerden türetilmiş, birleşik bilgi stokudur. Bölünmez bir mülk olarak toplum tarafından tutulur ve aktarılır... Üretken endüstrinin temel taşıdır... ve hiç kimsenin bireysel malı olamaz. Dolayısıyla bir üretim faktörü olarak benimsenmemiştir... (Veblen, 1954b: 28).

Veblen’in analizinde toplumsal kurumlar ile teknolojik gelişme sürekli bağlantıdadır. Teknoloji, kurumların gelişimini, ve kurumlar da teknolojinin

gelişimini etkilemektedirler (Rutherford, 1984: 335-336). Bu bağlamda, teknolojik değişim, toplumsal evrimin doğasında bulunan bir unsurdur ve iktisadi faktörlerden bağımsız olarak gerçekleşir (Clark ve Juma, 1988). Endüstriyel sistemin ve kapitalist hayatın motor gücü, makina süreci, yani teknolojik gelişme ve üretimin artırılarak sürdürülmesi olup, bu sürecin gelişimi kümülatiftir. Böylece Veblen'e göre, teknolojik gelişme, tecrübe birikiminin gelecek nesillere aktarıldığı, tedrici bir süreçtir ve topluma mal edilmiştir (O'Donnell, 1973: 205).

Temel olarak, Veblen'in analizinde teknolojik gelişme kavramı, birbiriyle bağlantılı iki açıdan incelenebilir. Bunlardan ilki, teknolojinin kültürel evrim sürecindeki rolü ile ilgilidir. Teknolojik gelişme kültürel evrimin ayrılmaz bir parçasıdır. İkinci olarak, insan davranışlarının teknolojik ve törensel boyutu, yani davranışsal öğeler önem kazanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, teknolojik ve törensel boyutlar, Veblen'in işlevsel ayrımının temelinde bulunmaktadır. Lower (1988:213), teknolojik boyutun üretimi arttırmak için problem çözmeye ve dolayısıyla bilgi üretmeye yönelik olduğunu, ve böylece sosyal bir süreç haline geldiğini ifade etmektedir. Kültürel evrim ve teknolojik gelişmenin temelinde, sözkonusu davranışsal unsurlar bulunur.

Veblen'in analizinde rastlanan teknik bilginin tedrici ve kümülatif bir süreç olması ve topluma mal edilmesi, günümüzde iktisat teorisi kapsamında teknolojik gelişmeyi analizin merkezine koymuş olan kuramlarla bir ölçüde yakınlık teşkil etmektedir. Örneğin Rosenberg (1994) teknolojik gelişmenin "izlek bağımlı" (path dependent) olma özelliği üzerinde durmuştur. Diğer bir deyişle, Rosenberg'e göre, ve O'nu izleyen çağdaş bir çok iktisat kuramcısının kabul ettiği gibi, teknolojik gelişme süreci kümülatiftir. Aynı zamanda, tarihsel perspektif içinde, belirli bir anda bir buluşun gerçekleşmesi, onu takip eden diğer buluşların yolunu açar ve teknolojik gelişmenin izleyeceği belli bir yolun belirginleşmesini sağlar³.

Ayrıca günümüzde, bilgi birikiminin bedava ve herkese kullanılabilir olduğu ölçüde kamu malı, diğer taraftan diğer ekonomik birimlerin kullanımının engellenemediği ölçüde özel mal niteliğinde olduğu kabul edilmektedir. Veblen'in analizinde bilgi birikiminin topluma mal edilmesi, bilginin, bugünkü kullanımı ile, "kamu malı" niteliğinde olması anlamını pekiştirmektedir. Diğer taraftan Veblen'in analizinde, yeni teknolojilerin üretim sürecine katılmasının,

³ Rosenberg (1994) bu kavramı şu şekilde açıklamaktadır: "...teknolojik gelişmelerin sırası çoğu zaman belirli bir mantıksal diziyi takip eder...belirli bir tarihsel olay, onu izleyen bir takım teknolojik gelişmelerin yolunu kesin hatlarıyla çizmesee de, en azından teknolojik gelişmenin izleyeceği belirli bir yörüngeyi, daha kolay ulaşılabilir, daha ucuz ve daha olası hale getirir..." (Rosenberg, 1994: 15).

sadece sonucunda parasal kazanç bulunduğu ölçüde gerçekleşebileceğine dair bir izlenim bulunmaktadır. Bilginin üretimi sonucunda ortaya çıkan parasal kazancın, bilgiyi üreten ekonomik birime dönmesi ise, ancak diğer ekonomik birimlerin üretilen bilgiyi kullanmalarının engellenebildiği ölçüde gerçekleşecektir. Bilginin özel mal niteliğinin ağırlık kazanmasının, 20. yüzyıl içerisinde, fikri mülkiyet hakları ve bilginin yayılımını engelleyen benzeri toplumsal ve hukuksal kurumların gelişimiyle gerçekleştiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, Veblen'in analizinde işlenen toplumsal kurumların gelişimi ile teknolojik gelişme arasındaki bağlantı, kanımızca 20. Yüzyılın ikinci yarısındaki bu gelişmeler kapsamında daha da açıklık kazanmıştır.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada genel hatlarıyla Thorstein Veblen'in düşüncesinde işadamları ve teknolojik gelişme kavramları incelenmiştir. Veblen'in analizinde, işadamlarının kapitalist gelişme sürecinde önemli bir rolü vardır. Veblen, iktisadi analizin işadamlarının penceresinden bakılarak yapılması gerektiğini ifade etmiştir. 20. yüzyıl başlarında, endüstriyel organizasyonda gerçekleşen yapısal değişimlere paralel olarak, Veblen'in analizinde işadamları, parasal güdülerini, üretime yönelik faaliyetlerden daha önde olan bir ekonomik birim portresi çizmektedir. İşadamlarının, kazancını çoğaltmak için gerçekleştireceği faaliyetler, üretim sürecinden ziyade finansal manipülasyonlara yönelmiştir. Veblen'in analizinde teknolojik gelişme ise, topluma mal edilmiş ve toplumsal hayatın gelişim yönünü tayin etmektedir. Teknolojik gelişmeyi ve üretkenlik artışını sağlayan sınıf ise mühendis ve teknisyen sınıfıdır. Clark ve Juma (1988: 211) ya göre, Veblen eserlerinde, iktisadi analiz için yeni açılımlar önermiş, ancak bunları tam olarak geliştirip kuramsallaştırmakta bir takım engellerle karşılaşmıştır. İktisadi evrim sürecinde, teknolojik gelişmenin kuramsal analizi ise, Schumpeter'in eserleri ile gerçekleştirilmiştir.

Veblen 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında yaşamış olan bir iktisatçı olarak kurumcu akımın öncülerindedir. Eserlerinde neoklasik iktisadi analize yönelttiği eleştiriler, iktisat yazınında önemli tartışmalara yol açmıştır. Kurumcu akım, iktisadi analize 20. Yüzyılın başlarından itibaren yeni bir soluk getirmiş ve evrimci iktisat kuramlarının ortaya çıkışında da önemli bir rolü olmuştur. Fikrimizce, çağdaş iktisat temalarının anlaşılmasında ve yaygınlaşmasında, Veblen'in biraz nükteli ve bir ölçüde reformist yaklaşımının çok önemli bir rolü bulunmaktadır.

Kaynakça

- Arrow, K.(1973) "Thorstein Veblen as an Economic Theorist", **American Economist**, (19): 5-9.
- Blaug, M. (1985) **Economic Theory in Retrospect**, 4th ed., Cambridge, Cambridge University Press.
- Clark, N. (1991) "Organization and Information in the Evolution of Economic Systems", P.P. Saviotti ve J.S. Metcalfe (ed.) **Evolutionary Theories of Economic and Technological Change** içinde, Switzerland, Harwood Academic Publishers.
- Clark, N. ve Juma, C. (1988) "Evolutionary Theories in Economic Thought", G. Dosi, C. Freeman, R. Nelson, G. Silverberg, L. Soete (eds.) **Technical Change and Economic Theory** içinde, London and New York, Pinter Publishers.
- Ekelund R.B. ve Hebert R.F.(1990) **A History of Economic Theory and Method**, 3rd ed., New York, Mc Graw Hill.
- Freeman, C. (1994), "Critical Survey, The Economics of Technological Change", **Cambridge Journal of Economics**, (18), 463-514.
- Hill, F.G. (1965) "Veblen and Marx", D.F. Dowd (ed.), **Thorstein Veblen: A Critical Reappraisal**, içinde, 2nd ed., Ithaca, New York, Cornell University Press.
- Hodgson, G. (1991) "Evolution and Intention in Economic Theory", P.P. Saviotti ve J.S. Metcalfe (ed.) **Evolutionary Theories of Economic and Technological Change** içinde, Switzerland, Harwood Academic Publishers.
- Lawson, C.L ve Lawson, L.L. (1990) "Financial System Restructuring: Lessons from Veblen, Keynes and Kalecki", **Journal of Economic Issues**, (24): 115-131.
- Lower, M.D. (1988) "The Concept of Technology Within the Institutional Perspective", M.R. Tool (ed.) **Evolutionary Economics**, içinde, Armonk, New York.
- Mitchell, W.C. (1947) "Thorstein Veblen", W.C. Mitchell (ed), **What Veblen Thought**, içinde, 3rd ed., New York, Viking Press.
- Morrison, P. (1965), "The Ideology of Engineers", D. Dowd (ed.), **Thorstein Veblen: A Critical Reappraisal** içinde, Ithaca, New York, Cornell University Press.
- Murphree, I. (1993) "Darwinism in Thorstein Veblen's Economics", J.C. Wood (ed.) **Thorstein Veblen, Critical Assessments Volume I** içinde, London, Routledge London and New York.

- Nabers, L. (1965) "Veblen's Critique of Orthodox Economic Tradition", D. Dowd, **Thorstein Veblen: A Critical Reappraisal** içinde, 2nd ed., Ithaca, New York, Cornell University Press.
- O'Donnell L.A.(1973) "Rationalism, Capitalism and the Entrepreneur: The Views of Veblen and Schumpeter", **History of Political Economy**, (5): 199-214.
- Rosenberg, N. (1994) **Exploring the Black Box: Technology, Economics and History**, New York, Cambridge University Press.
- Rutherford M.(1984) "Thorstein Veblen and the Process of Institutional Change", **History of Political Economy**, (16): 331-348.
- Saviotti, P. P. ve Metcalfe J.S. (1991) "Present Development and Trends in Evolutionary Economics", P.P. Saviotti ve J.S. Metcalfe (ed.) **Evolutionary Theories of Economic and Technological Change** içinde, Switzerland, Harwood Academic Publishers.
- Sowell, T. (1993) "The Evolutionary Economics of Thorstein Veblen", J.C. Wood (ed) **Thorstein Veblen, Critical Assessments Volume I** içinde, London, Routledge London and New York.
- Sweezy, P. M.(1965) "On American Capitalism", D. Dowd (ed.), **Thorstein Veblen: A Critical Reappraisal** içinde, Ithaca, New York, Cornell University Press.
- Tufts, J.H.(1973) "Review: The Theory of Business Enterprise", Dorfman J. (ed.), **Thorstein Veblen, Essays, Reviews and Reports, Previously Uncollected Writings**, Clifton Augustus M. Kelley.
- Veblen, T. (1994) **The Theory of the Business Enterprise**, London, Routledge Thoemmes Press (1932).
- _____, (1954a) **Essays on Our Changing Order**, New York, Viking Press.
- _____, (1954b) **Engineers and the Price System**, 10th ed., New York, The Viking Press (1921).
- _____, (1964a) **Vested Interests and the Common Man**, New York, Augustus M. Kelley, (1919).
- _____, (1964b) **Absentee Ownership and the Business Enterprise in Recent Times**, New York, The Viking Press (1923).

YAZARLARA DUYURU

1. Dergimizde Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca yazılar yayınlanır. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
2. Yazılar üç kopya olarak A4 boyutunda kağıdın bir yüzüne çift aralıkla, *Times New Roman* karakterinde 12 punto ile yazılmalıdır ve 25 sayfayı geçmemelidir. Yazının 3.5'lik diskete, Microsoft Windows Word 5.0 veya daha sonraki sürümünde kaydedilmiş bir kopyası yazı ile birlikte gönderilmelidir.
3. Tablo ve şekiller yazı içindeki yerleri belirtilerek ayrı sayfalara yazılmalıdır. Yazının ilk sayfasında şu bilgiler yer almalıdır: (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar); (iii) Yazar(lar)ın bağlı bulunduğu kuruluş ve kurum adresi, varsa e-mail adresi; (iv) en çok 150 kelimelik Türkçe özet; (v) en çok 150 kelimelik İngilizce özet; (vi) varsa, yazar(lar)ın yardımlarını gördüğü kişi/kurumlara teşekkür; ve (vii) Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler.
4. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar, tabloların üzerinde, şekillerin altında yer almalı, kaynaklar ise tablo ve şekillerin altına yazılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemiş ise, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.
5. Yazılarda verilecek notlar yazının sonuna eklenmelidir.
6. Kaynaklara göndermeler metin içinde, aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yapılmalıdır:

.....belirtilmiştir. (Alkin, 1982: 210-5).

Griffin (1970a: 15-20) ileri sürmektedir.

(Gupta vd., 1982:286-7).

(Rivera-Batiz ve Rivera-Batiz, 1989: 274-9; Dornbusch, 1980: 19-23)

7. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtilmeli, gönderme yapılmayan kaynaklar kaynakçaya konulmamalıdır. Dergi ve derlemelerdeki makalelerin sayfa numaraları belirtilmelidir. Kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyulmalıdır:

Kitaplar:

Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J. 07632: Prentice-Hall, Inc.

Dergiler:

Langeheine, B. ve U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Derlemeler:

Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", P. King (der.), *International Economics and International Economic Policy: A reader* içinde, New York: Mc Graw-Hill, Inc., 163-82.

8. Bu kurallara uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlara geri gönderilir. Yazının yayımlanması halinde makalenin yer aldığı derginin 1 kopyası (10 adet ayrı basım) yazarlara ücretsiz gönderilir.

